

Buitenruimten in Nederland: plaats gebruikers weer centraal

AAN WAL: BIJZONDERE HAVENS EN BOULEVARDS IN NEDERLAND

Stadstuinen in Amstelveen,
onderscheidend Sneek en steden aan de Rijn

CONTOUR STRAATBAKSTEEN

FORUM OVER
RUIMTELIJKE INRICHTING
SEPTEMBER 2006

#11

INHOUDSOPGAVE

4 / 7
Paul Dorigo en Peter Dordregter, bestuursleden van de Stichting Omgevingsarchitectuurprijs (OAP), geven hun visie op de inrichting van onze buitenruimte. “De openbare ruimte wordt nog vaak gezien als een kostenpost in plaats van een investering in leefbaarheid.”

8 / 10
In de rubriek ‘esthetisch project’ aandacht voor de Stadstuinen in Amstelveen – een innovatief ontwerp van een groene buitenruimte midden in het stadshart.

11
Burgemeester van Almere Annemarie Jorritsma spreekt in de gastcolumn over de inrichting van de snelst groeiende stad van Nederland, en de plaats van straatbaksteen daarin.

12 / 17
Het thema-artikel is dit keer gewijd aan havens en boulevards. Over de oer-Hollandse combinatie van water en straatbaksteen en hoe dit bijzondere – moderne of authentieke – plekken in Nederland oplevert.

18 / 21
Verschillende fabrikanten geven hun visie op nieuwe ontwikkelingen in de productie en het gebruik van straatbaksteen. De trends op een rij gezet.

22 / 25
In de serie ‘Steden aan de rivier’ aandacht voor de Rijn, slagader van het Nederlandse waterverkeer. Over het Rijnformaat en andere straatbakstenen in Wageningen, Alphen aan de Rijn en Woerden.

26 / 27
Op de boekenplank van architect Michiel Nieuwenhuys: ‘Het ontwerp van de openbare ruimte’ en ‘Unorthodoxes’.

28 / 31
Sneek, tweede stad van Friesland, heeft recentelijk haar centrum opnieuw ingericht. De auto maakt plaats voor voetgangers, asfalt voor straatbaksteen.

COLOFON

Contour Straatbaksteen is een uitgave van de Stichting Promotie Straatbaksteen. Het tijdschrift wil een forum en inspiratiebron zijn voor alle professionals betrokken bij de ruimtelijke inrichting in Nederland.

Coverfoto: Müllerplein, Rotterdam

Redactie

Dick Tommel (hoofdredacteur), Elize Aalbers, Theo van Baal, Tanja Bongers, Climmy Hanssen, Sander Videler, Michiel Nieuwenhuys, Harrit Hoppenbrouwers

Raad van Advies

Willem van der Made (directeur Stadsontwikkeling gemeente 's-Hertogenbosch), Margot van Niele (directeur Kalliste Woningbouwontwikkeling), Jan Stigter, (stedenbouwkundige Dienst Ruimtelijke Ordening gemeente Amsterdam)

Stichting Promotie Straatbaksteen

Postbus 155, 6880 AD Velp
T 026 - 3845641, F 026 - 3845631
E info@straatbaksteen.nl
I www.straatbaksteen.nl

Bladmanagement

Van Zandbeek corporate communicatie, Harrit Hoppenbrouwers, Fred Wijers

Vormgeving

Ten Bosch design, Esther van Gompel

Teksten

Sander Videler, Renate van der Wal

Fotografie

Ruud Peijnenburg (cover), Hans Hebbink, Picture Productions, Vincent Boon (pagina 4 en18) Gemeente Almere (pagina 11) Simon Bleeker (pagina 28)

Overname uit Contour Straatbaksteen is toegestaan met bronvermelding.

MEER AANDACHT VOOR BUITENRUIMTE

Voor u ligt de nieuwe Contour Straatbaksteen; het elfde nummer inmiddels. Na tien nummers op een rij te hebben uitgebracht, heeft de redactie van de gelegenheid gebruikgemaakt om een enquête onder de lezers uit te voeren. De resultaten hiervan waren (zeer) positief. Niet alleen blijkt u het blad goed te lezen, ook waardeert u de keuze en benadering van onderwerpen in Contour. Sommige lezers merkten op dat, hoewel onderwerpen feitelijk en nauwkeurig beschreven worden, artikelen hier en daar opgesmukt mogen worden. Vandaar dat u in dit nummer meer beeldende beschrijvingen en typering van sferen aantreft. Wij hopen dat we hiermee de juiste toon hebben gezet voor een nieuwe, succesvolle reeks!

Behalve aan Contour, hebben wij de laatste tijd veel (kritische) aandacht aan de website besteed. Het resultaat hiervan is een geheel vernieuwde website – zowel in vorm als in inhoud. Op www.straatbaksteen.nl kunnen professionals én particulieren alles lezen over het gebruik van straatbaksteen. Naast een uitgebreide beschrijving van het assortiment en de kwaliteitseisen die aan straatbaksteen gesteld worden, geeft de website talrijke voorbeelden van inspirerende projecten in de buitenruimte. Daarnaast kunt u op de website alle voorgaande nummers van Contour Straatbaksteen, en separate artikelen hieruit, downloaden.

Behalve via de podia van Contour en de nieuwe website, richt de Stichting Promotie Straatbaksteen de aandacht op de buitenruimte via sponsoring van de OmgevingsArchitectuurPrijs (OAP). Deze prijs wordt een keer per twee jaar uitgereikt aan het beste Nederlandse project op het gebied van de inrichting van de buitenruimte. Op 15 juni werd de herinrichting van het Afrikaanderplein in Rotterdam bekroond met de OAP. In deze Contour leest u in een vraaggesprek met de twee leden van het OAP-bestuur – Paul Dorigo en Peter Dordregter – meer over de visie van het OAP-bestuur op de inrichting van buitenruimten in Nederland. Daarnaast kunt u in de rubriek ‘esthetisch project’ lezen over een van de genomineerde projecten: de Stadstuinen in Amstelveen.

Overigens, de prijs werd dit jaar uitgereikt in het stadhuis van Almere. Niet toevallig, want de snelst groeiende gemeente van Nederland heeft grote ambities waar het de inrichting van nieuwe buitenruimten betreft. Annemarie Jorritsma, burgemeester van Almere, geeft in de gastcolumn haar visie op het ontwerp van buitenruimten in Almere en in de rest van Nederland.

De buitenruimte mag zich in een steeds grotere belangstelling verheugen van bestuurders en andere professionals. Deze Contour Straatbaksteen staat daarom ook weer bol van aandacht voor buitenruimten!

Dr. D.K.J. Tommel
voorzitter Stichting Promotie Straatbaksteen

Paul Dorigo en Peter Dordregter, bestuursleden van de Stichting Omgevingsarchitectuurprijs, in het centrum van Almere.

“De Nederlandse openbare buitenruimte laat nog veel te wensen over”, aldus Paul Dorigo, initiatiefnemer van de tweejaarlijkse Omgevingsarchitectuurprijs (OAP). Samen met Peter Dordregter heeft Dorigo zitting in het bestuur van de stichting OAP, die de competitie om de best ontworpen openbare buitenruimte van Nederland organiseert. Ditmaal werd het Afrikaanderplein in Rotterdam verkozen tot de meest kwalitatieve Nederlandse buitenruimte. Contour ging in gesprek met Dorigo en Dordregter en sprak met hen over de eisen waaraan een goede buitenruimte moet voldoen, en over nieuwe ontwikkelingen binnen de openbare ruimte.

BESTUURSLEDEN OMGEVINGSARCHITECTUURPRIJS SPREKEN ZICH UIT OVER BUITENRUIMTEN IN NEDERLAND

Ontwerp buitenruimten die beter aansluiten bij menselijke gewoonten

Tijdens zijn reizen door het buitenland vielen Dorigo de verschillen op tussen de inrichting en beheer van openbare buitenruimten in Nederland en elders. “Niet dat het ergens anders per se beter is”, voegt hij eraan toe, “maar onze buitenruimte steekt in veel gevallen toch armoedig af ten opzichte van bijvoorbeeld landen als Frankrijk.” Als voorbeelden noemt hij de architectuur, de menselijke schaal en de kwaliteit van de inrichting. “Op deze punten is in Nederland nog veel ruimte voor verbetering”, valt Dordregter hem bij. “De OAP heeft dan ook als doel ontwerpers en opdrachtgevers te stimuleren om meer kwaliteit in onze openbare buitenruimten te brengen.”

BUITENRUIMTEN GEMAAKT OP MENSEN

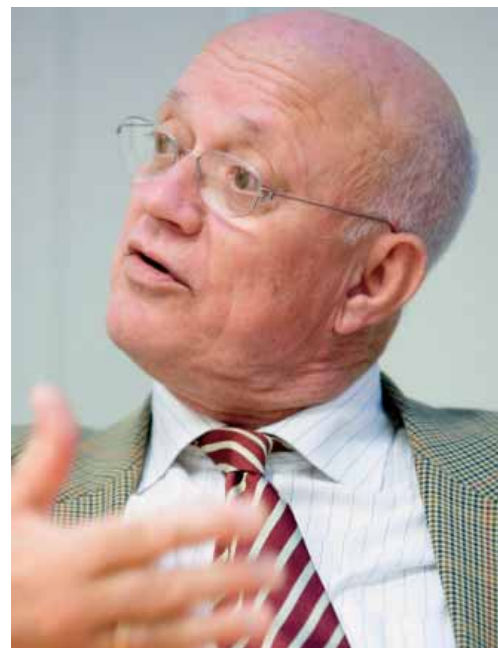
Een belangrijke mogelijkheid tot verbetering, ligt volgens Dorigo in het terugbrengen van ontwerpen tot een menselijke schaal. “Dit is makkelijker gezegd dan gedaan, want binnen onze spaarzame ruimten concurreren verschillende functies als verkeer, winkelen en verblijven met elkaar. In het verleden werd een groot deel van de buitenruimte vaak te gemakkelijk aan de auto vergeven.”

In het algemeen – zo benadrukken Dorigo en Dordregter – hielden ontwerpers te weinig rekening met de behoeften van de gebruikers. Als voorbeeld wordt het stationsplein in Nijmegen genoemd waar spiegelgladde glazen daken in het oppervlak zijn verwerkt. Het gevolg bij nat weer: voetgangers gleden uit. “Vanuit esthetisch oogpunt begrijp ik de keuze voor glas, maar een buitenruimte moet niet alleen mooi ogen, maar vooral ook gemaakt zijn op haar gebruikers. Functionaliteit is dan ook een heel belangrijk kwaliteitscriterium.”

GOEDKOOP IS DUURKOOP

Een ander mankement van de Nederlandse buitenruimten is het gebruik van materialen van soms slechte kwaliteit. Hierdoor hebben veel nieuwe ontwerpen vaak een (zeer) beperkte houdbaarheid. Dordregter: “Na tien jaar is zo’n plein alweer aan vervanging toe.” Als voorbeeld van hoe het ook kan, noemt Dordregter delen van het nieuwe stadhart van Almere, dat ambitieuze architectuur van Remco Koolhaas combineert met stijlvolle, natuurstenen vloeren. “Maar voor gebruik van natuursteen en andere kwaliteitsmaterialen in Nederland vaak te >

weinig budget beschikbaar. Niet zozeer omdat we te weinig geld voorhanden hebben, maar omdat veel gemeenten een kortetermijnperspectief hanteren. Ze zien uitgaven aan de openbare ruimte als kosten, en niet als investeringen die baten genereren op de lange termijn. Dergelijke investeringen verhogen bijvoorbeeld de waarde van een woonwijk of stads-hart. Die waarde moet men ook willen behouden en daarom moet de buitenruimte dan ook als onderdeel van de 'ondernemingsstad' worden beschouwd."

Als voorbeeld van een land waar veel aandacht aan buitenruimten wordt besteed, noemt Dordregter Duitsland. "Hier zie je vaak speelgelegenheden voor kinderen die, veelal in combinatie met andere speelse elementen als water, door kunstenaars worden gecreëerd. Dergelijke objecten in de buitenruimte vragen om investeringen, maar geven het leefklimaat een geweldige impuls."

AMBITIE IN ONTWERP

Overigens, om een goed resultaat te krijgen, hoeft niet gekozen te worden voor dure materialen. Een ontwerp met ambitie en allure is een eerste vereiste. Dorigo: "Nederlandse buitenruimten hebben vaak een hoog 'truttigheidsgehalte'. Ze zijn – overeenkomstig ons landschap – van kleine schaal en stralen weinig uit. Steden in Nederland

zouden zich wat dit betreft kunnen spiegelen aan steden in Latijns Amerika. Daar trekken stadscentra de aandacht doordat zij hun buitenruimten met gevoel voor voldoende schaal en stijl aankleden." "Maar", vult Dordregter zijn collega aan, "negentig procent van de buitenruimte in Nederland is woongebied. Daar moet de slag naar meer ambitie en kwaliteit gemaakt worden."

Dat ambitie in ontwerp niet per se 'groter en meer' betekent, bewijst de herinrichting van de Bijlmer.

Te vaak laten ontwerpers de behoeften van de gebruiker buiten beschouwing

Nu de meeste droefgeestige woonkolossen in de Bijlmer vervangen zijn door minder robuuste bebouwing, ontstaan er weer kansen om een meer intiem en aangenaam leefklimaat te creëren. De buitenruimte is hierin een belangrijke factor. "De inwoners van de Bijlmer zijn nauw betrokken bij de herinrichting van hun stadsdeel. Als gevolg hiervan reflecteert de nieuwe buitenruimte de diverse samenstelling van de bevolking van de Bijlmer", meent Dordregter.

INTEGRALE BENADERING STAAT VOOROP

Bij de beoordeling van projecten in de buitenruimte staat de OAP-jury een integrale benadering voor. Behalve op de kwaliteit van het ontwerp, wordt gelet op de inrichting van het hele proces – van planvorming tot uitvoering. Veel opdrachtgevers vergeten hierbij dat onderhoud ook onderdeel uitmaakt van het uitvoeringstraject. Dordregter: "Je ziet een buitenruimte achteruit hollen wanneer zij onvoldoende onderhouden wordt."

Goed onderhoud stoelt niet alleen op voldoende budget en goede planning, maar hangt ook samen met materiaalkeuze. "Het maakt niet eens zozeer uit voor welke materialen er gekozen wordt, als de keuze voor een materiaal maar overeenstemt met het doel", meent Dorigo. Oftewel, wanneer het doel is een esthetisch ambitieuze buitenruimte te ontwerpen, kies dan voor materialen met uitstraling. Gekleurde straatbakstenen, natuurstenen elementen en – eventueel – kunstzinnige objecten

als fonteinen en beelden, zijn voor de hand liggende keuzen. Wanneer het doel is een duurzame en goed te onderhouden buitenruimte te creëren, liggen behalve straatbakstenen ook andere materialen voor de hand, zoals de bekende Hollandse betonstenen. Door dergelijk keuzen bewust te maken en te betrekken in de ontwerpfase, wordt voorkomen dat een buitenruimte ontstaat die niet aan de eisen van de tijd of van de bewoners voldoet.

DURF ONDERSCHIED TE MAKEN

De twee bestuursleden van OAP pleiten tot slot voor meer onderscheid in de Nederlandse openbare buitenruimten. Want 'ons land is al zo vlak.' En, 'met relatief eenvoudige middelen kan al snel een meer onderscheidend eindresultaat worden gecreëerd.' Het gebruik van groen bijvoorbeeld is zo'n middel. Dordregter: "Maar dan niet van dat sullige openbare groen – de 'gras- en poepveldjes' van de Nederlandse woonwijken – maar iets anders."

Denk bijvoorbeeld aan bomenlanen zoals die de jaren twintig-woonwijken in Frankfurt markeren en onderscheiden, want 'elke straat wordt herkend aan zijn eigen boomsoort.' "Ontwerp ook buitenruimten die zich onderscheiden doordat ze zijn ingericht op toekomstige behoeften", vervolgt Dordregter. "Je kunt bijvoorbeeld nu al zien aankomen dat steeds meer Nederlanders behoefte krijgen aan beweging en buitenrecreatie. Richt je buitenruimten daar dan ook nu op in door sportvelden weer midden in de wijk aan te leggen, in plaats van buiten de stad. Maak ook gebruik van water – kortom, doe er alles aan om levendige wijken te creëren."

Beiden benadrukken dat ontwerpers moeten leren van gemaakte fouten in het verleden. "Houd dan ook twee elementen in het oog: de gebruikswaarde en de toekomstwaarde." Dorigo vervolgt: "Vroeger bekleedden we winkelstraten of pleinen die intensief gebruikt worden nog wel eens met stenen die zich daar helemaal niet voor leenden. Dan lag zo'n vloer er na een paar jaar gehavend bij, met afgebroken tegels. Leer hiervan. Hierbij is het van belang dat verschillende partijen – ontwerpers, opdrachtgevers en beheerders – meer en beter met elkaar samenwerken. Zo kunnen buitenruimten gecreëerd worden die aan alle eisen voldoen. Dit komt de kwaliteit en leefbaarheid, en uiteindelijk de vitaliteit van de stad, ten goede." ■

CURRICULUM VITAE

PAUL DORIGO

Paul Dorigo heeft 35 jaar ervaring in de bestratingsindustrie. Hij is onder andere als bestuurslid verbonden aan de Stichting Omgevingsarchitectuurprijs (OAP) en aan de Vereniging van fabrikanten van Bestratingmaterialen en Straataankleding (BeST).

PETER DORDREGTER

Peter Dordregter is werkzaam als zelfstandig beleidsadviseur op de terreinen van natuur, milieu, wonen, ruimtelijke ordening en verkeer en vervoer. Tot 2000 was hij lid van de directieraad van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Momenteel is hij ondermeer actief als bestuurslid van de Stichting Omgevingsarchitectuurprijs (OAP). Daarnaast is Peter Dordregter lid van de Partijcommissie voor volkshuisvesting en ruimtelijke ordening van de VVD en van de Raad van Advies Milieu en Ruimtelijke Ordening van het Euroforum. Ook is hij Voorzitter van de Stichting Stedenband Leiden-Buffalo City.

OASE VAN RUST IN BEDRIJVIG STADSHART

Stadstuinen geven bezoeker gevoel van ruimte

bezoeker

Geïnspireerd op de Engelse parkontwerpen van begin jaren twintig, heeft Atelier Quadrat in Amstelveen vorm gegeven aan een tweeënhalve hectare grote binnenstedelijke ruimte. In het centrum zijn als onderdeel van een totale vernieuwing van het stadshart de Stadstuinen aangelegd. Paul Achterberg, ontwerper van het plan, vertelt over de uitdaging om, ondanks het bescheiden oppervlak van de Stadstuinen en de sterke omringende architectuur, bij de bezoeker toch een ruimtelijk gevoel te creëren.

Ingesloten tussen hoge kantoor-, winkel- en woningbouw is de groene ruimte voor de bezoeker een oase van rust. De Stadstuinen zijn het laatste grote project in een totale stedelijke vernieuwing met als doel de diversiteit en programmering van het Amstelveense centrum te vergroten. "Binnen het nieuwe, stedelijk hart is een grote variëteit aan bebouwing te vinden. Door het gebruik van een warm ogende straatbaksteen is de heterogene ruimtereeks tot een eenheid gemaakt. Gebieden die verschillen in functie en bebouwing, worden hierdoor op een vanzelfsprekende manier met elkaar verbonden", meent Achterberg.

De Stadstuinen maken deel uit van het Handelsplein dat in het oostelijk deel van het stadshart ligt – naast de eindhalte van de sneltram naar Amsterdam. Oorspronkelijk was dit plein een manifestatieterrein en parkeerveld. Door de bouw van enkele parkeergarages nam het belang van deze laatste functie af, maar nog steeds wenste de gemeente bovengronds plaats voor enkele tientallen parkeerplekken en stelde zij ook dat de evenementenfunctie van het Handelsplein niet verloren mocht gaan. Uiteindelijk is deze eis vertaald naar een één hectare grote L-vormige ruimte waarin de tramhalte, manifestatie- en parkeerfunctie geïntegreerd zijn. In samenhang met de rest van de

bestrating in het stadshart is ook hier gebruikgemaakt van rode straatbaksteen.

RUIMTEGEVOEL

De parkeerplaatsen worden aan het park onttrokken door een pergola en een met baksteen beklede keermuur langs een vijver. Ondergronds ligt hier een bergbezinkbassin voor rioolwater, waardoor bij hevige regenbuien geen overstort op de vijver en singel in het park plaatsvindt. Het park is bedoeld als een rustige verblijfs- en pauzeplek. De aanwezigheid van water wordt hierbij door Achterberg als essentieel gezien. Een cascade, vijver en de bestaande singel komen tegemoet aan de Engelse parkstijl van begin jaren twintig waarbij het samenspel van stromend, vallend en spiegellend water een belangrijk inrichtingsprincipe was. Op de overgang tussen singel en vijver moet nog een horecapaviljoen komen te staan zodat bezoekers optimaal van het water kunnen genieten. Momenteel worden er gesprekken gevoerd met een potentiële exploitant. Het is volgens Achterberg de kunst om in de bescheiden open ruimte tussen de stevige architectuur van de gebouwen een groot ruimtegevoel te introduceren. "Door de terrasserings van de ruimte – brede granieten banden doorsnijden trapsgewijs het park – worden de gazons en vijver tot een >

Wisselwerking tussen groen, steen en water zorgt voor een intieme, aangename sfeer.

geheel gemaakt waardoor de ruimte een sterk architectonisch karakter krijgt. Een holle situering van het park en de inzet van hagen en brede zomen met boom- en heesterbeplanting, geven een zo optimaal mogelijk ruimtelijk effect aan de Stads-

wandelroute aangegeven. Het park is zodoende via diverse wegen te benaderen en te doorkruisen. “Door de kleine ruimte van de Stadstuinen is de architectonische gedetailleerdheid heel belangrijk. Er is dan ook met grote zorgvuldigheid een plek

Ontwerp combineert verschillende functies

tuinen. Samen met de gelaagdheid van het plan ontstaan hierdoor verrassende ruimten.”

Door een molenwiekvormige structuur van het park is er niet een duidelijke noord-zuid of oost-west

met een tuinachtig karakter gecreëerd waar de bezoeker tot rust kan komen. Nu is het aan de bewoners om de doelstelling van het ontwerp te laten slagen.”

COLUMN

ANNEMARIE JORRITSMA,
burgemeester van Almere

Almere. Geen middeleeuwse steegjes, pittoreske pleintjes of gotische kerken. Geen trapgevels of charmant scheefgezakte panden. Nee, karakteristiek voor Almere is groen, nieuwbouw, een gloednieuw stadshart met opvallende architectuur en veel water. En als burgemeester van zo'n jonge stad krijg je weleens wat naar je hoofd geslingerd. Gelukkig geen baksteen, maar een opmerking. Zo noemde Midas Dekkers mij onlangs 'betonkoningin'. Alsof ik heel Almere persoonlijk uit de klei heb opgebouwd. Ja, nieuwbouw en beton zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Onder andere om nieuwe snelwegen aan te leggen die voor de bereikbaarheid van Almere broodnodig zijn. Maar gelukkig is er ook veel baksteen in de stad. Beton is sterk en handig, maar baksteen is mooi, natuurlijk en ambachtelijk. Ik houd van baksteen. Mijn eigen huis in Almere Haven is daarom ook gebouwd met handgebakken stenen. Voor de kenners: Hilversums formaat met teruggestreken voeg. Prachtmateriaal. Persoonlijk zie ik liever een straat van baksteen dan van asfalt. Het geeft meer sfeer en is bovendien praktischer: je kunt op efficiëntere wijze de weg openmaken en weer dichtstraten als je even iets onder de grond moet doen. Maar ja, dan spreek ik weer iemand die actief skeelert – en daar zijn er veel van in Almere – en die is weer dolblij met geasfalteerde paden. Ach, zo is er voor elk wat wils.

Helaas gaat de schoonheid van de bakstenen vaak teloor door overwoekerend onkruid. En dit is een 'natuurlijke uitstraling' die we in ons kikkerlandje niet zo op prijs stellen en dus bestrijden we dit met hand en tand. Almere heeft het beleid dat er geen chemische bestrijdingsmiddelen gebruikt mogen worden. Om het onkruid te verwijderen, wordt er daarom geborsteld.

Baksteen is mooi, natuurlijk en ambachtelijk

Almere blijft, met 180.000 inwoners, voorlopig een snelgroeier. Gelukkig is baksteen een veelzijdig en tijdloos product dat ook uitstekend past in nieuwbouwwijken. Er zullen dus nog heel wat steentjes gelegd worden. Wellicht leidt dat op den duur tot de titel baksteenprinses...

Straatbaksteen versterkt beleving havens en boulevards

Een waterland als Nederland kan niet zonder havens en boulevards. Het zijn ruimten in het landschap die zowel op economisch als toeristisch vlak sterk bijdragen aan de ontwikkeling van een regio. In deze Contour Straatbaksteen passeren vier (her)inrichtingsprojecten die een impuls hebben gegeven aan het omringende gebied de revue: de Maasboulevard in het Limburgse Wessem, de Müllerpier in Rotterdam, het project Esonstad in het Friese Oostmahorn en de jachthaven van Drimmelen in Noord-Brabant.

Bebouwing en openbare ruimte mogen niet concurreren op Müllerpier

Dankzij de aanleg van de Müllerpier ligt de Rotterdamse wijk Delfshaven weer aan de Maas. Decennialang werden water en woonwijk zowel letterlijk als visueel van elkaar gescheiden door het buitendijkse havengebied met de langgerekte loodsen. Ria Aarnink, landschapsarchitect bij de gemeente Rotterdam, is van mening dat de omgeving rondom de Müllerpier tegenwoordig een aantrekkelijk stedelijk gebied is.

De Müllerpier is samen met de Lloydpier en de Schiehaven onderdeel van een voormalig havengebied. Met de huidige ontwikkeling heeft het de naam Lloydkwartier gekregen.

Eerst was het buitendijkse havengebied vanaf de Parksluizen richting historisch Delfshaven afgesloten omgeving voor de woongebieden daarachter. Langgerekte loodsen belemmerden daarnaast ook nog eens het zicht op de rivier. Nu de havenactiviteiten steeds meer richting de grote zeehavens verplaatst worden, komen deze gebieden vrij voor de stad. Voor het hele terrein werd besloten een stedelijke mix te realiseren van wonen en bedrijvigheid, daarnaast moest het voor de wijk Delfshaven mogelijk worden een relatie met de rivier te creëren.

De focus voor de Müllerpier is gericht op wonen, maar de woningen beschikken wel over extra ruimte op de begane grond zodat bewoners in de toekomst eventueel een eigen bedrijf kunnen beginnen. Aarnink vertelt: “De planontwikkeling voor de Müllerpier is een bijzonder proces geweest. Het stedenbouwkundig plan van KCAP architects & planners is ontwikkeld met de architecten om de tafel. Door de plaatsing van massieve woningblokken wilden we weer de gedachte aan de haven oproepen. De rijbaan volgt de kade en daarbinnen ligt een ‘veld’ met gebouwen.”

Het zicht op het water en de beleving daarvan vormden een belangrijk element in de plannen. De bebouwing is gericht op het water: woningen hebben grote raampartijen en balkons met uitzicht op het water. Omdat het in het gebied flink kan waaien, zijn de gebouwen zo geschakeerd dat er in het midden een luw gebied ontstaat, maar ook hier merkt de bewoner dat hij dicht bij het water woont. Haaks op de kaden staan steegjes waardoor steeds het zicht op het water behouden wordt. De diverse deelgebieden in het Lloydkwartier verschillen sterk in stedenbouwkundige opzet en reageren op de locatie en de aanwezigheid van bestaande bebouwing. Om die verschillen te laten spreken, is er gekozen voor een eenvormige ondergrond.

“De openbare ruimte van de Müllerpier moet een plaat vormen waarop de woongebouwen hun plaats kunnen hebben. Dit verlangt een vloer met een goede uitstraling voor een optimale presentatie. Door de inrichting van de openbare ruimte heel rustig, consequent en gedetailleerd te houden, komen de verschillende gebouwen goed tot hun recht en versterken openbare ruimte en bebouwing elkaar. Voor de materialisatie van de vloeren is voor straatbaksteen gekozen. De gebruikte straatbaksteen heeft een gemêleerde kleur en voegt zich naar de verschillende andere soorten gebakken materialen in de bebouwing. Dit geeft een extra kwalitatieve impuls aan de gehele ruimte.” ➤

Müllerpier Rotterdam: integratie van oude en nieuwe architectuur.

Maasboulevard biedt warm welkom aan watertoerist

De Maasboulevard in Wessem was volgens Wim Janssen, beleidsmedewerker openbare ruimte bij de gemeente Heel – waar Wessem onder valt – niet meer dan een weg langs het water. Na een grondige revitalisatie, waarbij Janssen als ontwerper nauw betrokken is geweest, is een boulevard gerealiseerd die de watersporttoerist een warm welkom biedt. “De boulevard is nu zo ingericht, dat passanten vanaf de aanlegsteiger automatisch naar de oude kern van Wessem geleid worden.”

De gemeente Heel had grootse plannen voor de herinrichting van de Maasboulevard in Wessem. Plannen die in een middelgrote stad zeker niet hadden misstaan. De financiële middelen bleken echter niet toereikend, zodat de plannen aangepast moesten worden. Het huidige ontwerpplan richt zich op een drietal speerpunten die de interactie tussen land en water intensiveren. Ten eerste zijn er twee locaties gecreëerd waar passanten vanuit de boot aan wal kunnen gaan. Ten tweede wordt toeristen een zo aantrekkelijk mogelijke omgeving geboden, waardoor ze langer in het gebied willen verblijven. Het laatste punt is een verbetering van het loopcomfort van de voetgangersstrook omdat dit in de loop der jaren sterk achteruit was gegaan.

Bij het realiseren van deze drie speerpunten speelde de inzet van gebakken materialen volgens Janssen een grote rol. “Om deze doelen te kunnen verwezenlijken, was het noodzakelijk om de toeristische beleving van het gebied te versterken. Wessem heeft een beschermd dorpsgezicht en straatbakstenen hebben van nature genuanceerde kleuren die historisch ogen en perfect passen bij een historische kern. Daarnaast is straatbaksteen een aan het gebied gerelateerd materiaal, aangezien de uiterwaarden langs het dorp lange tijd plaats hebben geboden aan steenbakkerijen. Als gemeente hebben we gekozen voor een strengperssteen die in het zonlicht glans geeft aan de Maasboulevard. De productie van deze straatbaksteen geschiedt bij de enige nog in Wessem overgebleven baksteenfabriek. De oude tegels op de loopstrook langs het water zijn vervangen door gebakken materialen en oosterse, hardstenen trottoirbanden wat voor een traditionele sfeer zorgt. Het meubilair langs de boulevard – banken, verlichting en prullenbakken – is daarentegen modern en strak vormgegeven. Hierdoor is een sterk contrast ontstaan ten opzichte van de bestrating.”

Vanaf de aanlegsteigers voor de passanten wordt de toerist rechtstreeks naar de oude dorpskern geleid. De asfalten rijloper is hiervoor op diverse plaatsen doorbroken met natuurlijke materialen waardoor een vanzelfsprekende doorsteek naar het dorp is gecreëerd. “De boulevard is het gezicht van het dorp. Door deze revitalisatie komt de gemeente tegemoet aan de toeristische en recreatieve visie waarin staat dat de toerist die Wessem passeert, automatisch geleid moet worden ‘naar een punt op het land waar meer te zien is’. Op twee locaties aan de boulevard zijn terrasfuncties gecreëerd. Hiermee is voor de bezoeker letterlijk een rustmoment in de openbare ruimte ontstaan.”

Na de op handen zijnde gemeentelijke herindeling blijven (water)recreatie en toerisme de speerpunten in het gemeentelijk beleid en kan de bezoeker, wanneer de financiële middelen het toelaten, uiteindelijk naar hartenlust over de Maasboulevard flaneren. Wessem kan zo nog meer van haar ambities laten zien. ➤

De boulevard in Wessem loopt als een rood lint langs de Maas.

Jachthaven Drimmelen is ‘fatsoenlijk in de maat gezet’

Aan de rand van de Biesbosch ligt de jachthaven van Drimmelen die ruimte biedt aan zo’n 1.200 boten. Dit houdt tegelijkertijd in dat evenzoveel auto’s een plaats moeten vinden. Leidend principe in de herinrichting van het jachthaventerrein was voor Palmboom en Van den Bout Stedenbouwkundigen de combinatie van een goed functionerende jachthaven en openbaar toegankelijke oevers en kaden. Volgens Jan Lodder, algemeen manager van de jachthaven, heeft de keuze voor natuurproducten in de openbare inrichting gezorgd voor een rustige uitstraling van het terrein die goed aansluit bij de omringende natuur.

Een helemaal lege of volle parkeerplaats is volgens Palmboom en Van den Bout Stedenbouwkundigen een dwingend element in het straatbeeld. Dit probleem is ondervangen door zogenaemde ‘parkeerpockets’ aan te leggen – kleine gebieden omringd met hagen. Hierdoor oogt de parkeerplaats niet als een grote lege ruimte en ontstaat een mooi beeld van de openbare ruimte. Deze openbare ruimte loopt helemaal door tot aan de waterrand. Waren vroeger de oevers langs de rivier de Amer in het beheer van de gemeente, nu kan de jachthaven daar zelf over beschikken. De betrokken stedenbouwkundigen van Palmboom en Van den Bout menen dat de kwaliteit van de openbare ruimte teniet wordt gedaan wanneer een bezoeker niet langs het water kan wandelen. Daarom hebben ze gekozen voor de aanleg van een klinkerpad op de oevers rondom de haven. Door de lengte van enkele kilometers en een breedte van drie meter vinden ze dat het pad ‘fatsoenlijk in de maat is gezet’. Ook Lodder is deze mening toegedaan: “Wij wilden graag dat het gebied de bezoeker uitnodigt om

Aankleding met straatbakstenen geeft de jachthaven in Drimmelen een nieuw gezicht.

zijn verblijfsduur hier te verlengen. Voorheen waren de oevers helemaal in steen uitgevoerd, nu is dat gehalveerd door alleen op de waterlijn basaltkeien te plaatsen en daarboven een groene rand, voordat het voetpad begint. Hierdoor komt de overgang water-land minder hard over.”

Op diverse plaatsen in het landschap zijn woningen gebouwd, gesitueerd langs de route van het voetpad. Uitgangspunt hierbij is de mogelijkheid voor elke woning om zicht te houden op zowel het land als het water. Voor zowel de woningen als de inrichting van de openbare ruimte was de eerlijkheid en natuurlijkheid van de te gebruiken materialen leidend bij de materiaalkeuze. Als scherp contrast met de schepen en auto’s – waarvan de vaak felle kleuren het landschap veelal domineren – en het blauw van de lucht en het water, stelden de stedenbouwkundigen van Palmboom en Van den Bout dat rondom de grote havens eerlijke materialen, zoals gebakken stenen en staal, de voorkeur verdienden. Door te kiezen voor materialen die een natuurlijke grondtoon hebben, is het gebied in harmonie met de groene omgeving van de rietlanden. Dit is niet alleen terug te zien in de rode aardedint van de bestrating, maar ook in de rustige grijs tinten van de lantaarnpalen en bruggen.

Het revitaliseringsproject van de 35 jaar oude haven is nog niet afgerond – er moet bijvoorbeeld nog woningbouw plaatsvinden – maar Lodder kan nu al trots zijn op een onderdeel van de heringerichte haven: een nieuwe brug tussen twee havendelen. Deze brug is voorgedragen voor de Welstandsprijs Noord-Brabant 2007. Het is nu nog een jaartje afwachten voor de algemeen manager of zijn jachthaven in de prijzen is gevallen. ➤

Middeleeuwen herleven in Friese Oostmahorn

Middeleeuwse klok- en trapegevels en een bestrating van graniet en klinkers roepen in Esonstad een nostalgisch gevoel op. Het recreatiepark aan de rand van Oostmahorn aan het Lauwersmeer ademt de sfeer van een oud Fries havenstadje. Volgens projectontwikkelaar Klaas Odink van Geveke Projectontwikkeling, is dit romantische straatbeeld gecreëerd door een goede interactie tussen de gevels, breedte van de straat en de materiaalkeuze.

Door de aanleg van de Lauwersmeerdijk in de jaren zeventig raakte de economische groei van het noordelijk deel van Friesland in een impasse. Nadat geen enkele projectontwikkelaar in de decennia daarna het aandurfde om het gebied rondom het Lauwersmeer weer op de recreatieve kaart te zetten, is hier enkele jaren geleden verandering in gekomen toen Landal GreenParks en Geveke Projectontwikkeling de handen ineensloegen. Dit heeft geresulteerd in het recreatiepark Esonstad, dat afgelopen zomer voor het eerst vakantie-gangers ontvangen heeft.

Het dorp Oostmahorn heeft geen echte dorpskern. Daarom vervult het centrale plein van Esonstad deze functie. Historisch aandoende panden staan gegroepeerd rondom een centraal gelegen plein met een commerciële functie. De zijden van het plein gaan over in kaden waardoor plezierboten direct in het hart van Esonstad kunnen aanmeren. Vanaf het plein lopen enkele trapjes – kleine bordessen – naar de kadeflank. Een havenkom met aanlegsteiger biedt een meer permanente locatie om in Esonstad te verblijven. “De nostalgische sfeer moet de bezoekers een gezellig gevoel geven, waardoor ze langer in het dorp willen blijven”, vertelt Odink. Deze uitstraling wordt niet enkel opgeroepen door de bebouwing, maar ook door de inrichting van de openbare ruimte. “Door de juiste verhouding tussen de gevels, de breedte van de straat en het gekozen materiaal is een historisch aandoend beeld ontstaan.” Deze ‘juiste’ verhouding is afgeleid van het ouderwetse straatprofiel rondom een gracht waarbij aan weerszijden rijlopers liggen. De hoofdas in Esonstad is een gedempte gracht, bestraat met een granieten rijloper met aan de randen een molgoot en parkeerstroken van straatbaksteen. De hoofdas komt uit op enkele landhoofden met een waterkering. “De landhoofden vormen een balkon richting het water”, meent Odink. De straten die op deze hoofdas uitkomen, hebben een granieten rijloper, een enkele parkeerstrook van straatbaksteen en tegen de gevels een meter privéruimte. Op de plaats van de haven gaat de straat over in een natuurlijk profiel, zodat de bezoeker via een grastapijt de aanlegsteiger kan bereiken.

De bestrating in Esonstad bestaat uit gele, rode en donkerrode/bruine klinkers. Odink legt uit dat dit gedaan is om twee redenen. “De verschillende kleuren zijn afgestemd op de functie van de straat: rijloper, fietspad of parkeerstrook. Door dit duidelijk in het straatprofiel te tonen, werkt het straatprofiel sturend in gebruik. Daarnaast sluiten deze drie kleuren aan bij de verschillende kleurenstellingen van de gevels – geel, rood, wit en grijs – die vanuit historisch oogpunt karakteristiek zijn voor de bebouwing in een Fries havenstadje.” ■

Trappen in plein Oostmahorn leiden de bezoeker naar de kade.

Drie voorbeelden van geslaagde ontwerpen volgens Hans de Leeuw: Centrumplan Rouveen (1); Theo van Baal: Dominicanenweg in Arnhem (2) en Bertus Wiersma: IJsselkade in Doesburg (3).

Straatbakstenen: van functionaliteit naar beleving

INDUSTRIE REAGEERT OP MARKTVRAAG MET DIVERSIFICATIE EN INNOVATIE

De straatbaksteenmarkt is volop in beweging. Er is vanuit de markt grote behoefte aan bestratingmateriaal dat duurzaamheid en esthetiek met elkaar combineert. Producenten spelen steeds beter in op wensen en verwachtingen van architecten en particulieren. Door te anticiperen op marktontwikkelingen, innovaties door te voeren en te voldoen aan Europese kwaliteitseisen, draagt de branche bij aan een goed en gevarieerd aanbod. Vanuit verschillende perspectieven belichten drie grote fabrikanten de ontwikkelingen in de markt en trends van nu.

MEER DAN FUNCTIONEEL BESTRATINGSMATERIAAL Nieuwste productietechnieken met behoud warme uitstraling

Fabrikanten van straatbakstenen zitten dagelijks rond de tafel met architecten om over nieuwe kleuren en ontwerpen te spreken. Vanuit de professionele en particuliere markt is steeds meer vraag naar duurzame en mooie bestratingoplossingen. Hans de Leeuw, commercieel directeur Straatbakstenen bij HUWA-Vandersanden: “Vanwege de goede producteigenschappen en de hoge belevingswaarde van de gebakken klinker worden straatbakstenen in steeds meer bestratingen toegepast.”

De Leeuw herinnert zich nog de tijd dat straatbakstenen alleen in rood werden uitgevoerd en uitsluitend als functioneel bestratingmateriaal werden gebruikt. “Technisch gezien is er veel veranderd. Zo is er sinds kort een keiformaat baksteen zonder vellingkant en met afstandhouders. Geen bredere voeg dus zodat een natuurlijk, aaneengesloten straatbeeld ontstaat. En minder beschadigingen doordat de stenen verantwoord te vlijen zijn. De afstandhouders zorgen, in combinatie met een goede onderbouw, ook voor een goed regenwaterpasserend bestratingssysteem. Door het regelmatige voegenpatroon kunnen we, rekening

houdend met de ondergrondssituatie, afkoppelen met straatbakstenen. Wie had dat jaren geleden gedacht”, aldus De Leeuw.

Ook vanuit de vormgeving is steeds meer mogelijk en opdrachtgevers hebben meer oog voor kwaliteit en details. Een voorbeeld vormt het nieuwe Europese hoofdkantoor van Cisco Systems in Amsterdam, waarvan het straatstenen plein uitgevoerd is in de company kleuren zwart en oranje.

IN BALANS

De warme uitstraling van het product straatbaksteen past goed bij het beleid van veel gemeenten die vaker voor rust en harmonie in het bestratingpatroon kiezen. Een voorbeeld is het Buitenhof in Den Haag, dat twintig jaar geleden nog vol lag met allerlei verschillende materialen. Toen het Buitenhof opnieuw bestraat werd, kozen de gemeentelijke beleidsmakers er bewust voor om ook de omringende bestrating in dezelfde variant baksteen uit te voeren. Zo werd de rust in het straatbeeld teruggebracht. “De beslissing van Den Haag heeft een kentering in de markt veroorzaakt die tot op de dag van vandaag merkbaar is”, besluit De Leeuw. ➤

Plein voor kantoor Cisco Systems in Amsterdam.

Hans de Leeuw: “Fabrikanten kijken steeds vaker naar de behoeften van verschillende doelgroepen tijdens ontwikkeling van nieuwe producten.”

Theo van Baal: "Straatbakstenen hebben steeds betere functionele eigenschappen, zoals de bevordering van afwatering."

WETGEVING VOLGEN EN MARKTGERICHT WERKEN

Kwaliteitsimpulsen versterken Nederlandse industrie

De straatbaksteenindustrie speelt in op ontwikkelingen in de markt. Bijvoorbeeld door ook strengpersstenen van eigen bodem aan te bieden én door zorg te dragen voor meer variëteit in formaat, kleur en afwerking. Tegelijkertijd heeft de veranderde wetgeving in het kader van de Europees doorgevoerde CE-markering geleid tot een vergroot kwaliteitsbesef. "De Nederlandse industrie heeft de veranderende wetgeving en de daarmee gepaard gaande versoepeling van de eisen, aangegrepen om voor zichzelf aanvullende eisen te formuleren", bevestigt Theo van Baal, Operations Manager Straatsteen bij CRH Kleiwaren.

De nieuwe Europese norm EN-1344 zorgt voor de harmonisatie van de beoordeling van eigenschappen van straatbaksteen. Een aantal nieuwe eisen op het gebied van mechanische sterkte, stroefheid (glij-/slipweerstand) en duurzaamheid (zoals vorst-/dooibestandheid) zijn van kracht. De nieuwe norm voor kwaliteit gaat echter minder ver dan de bestaande Nederlandse richtlijnen. Wat opvalt is dat, door de aandacht voor kwaliteit en duurzaamheid, het gebruik van straatbaksteen verder toeneemt.

SLIMME AFWATERINGSSYSTEMEN

"Een belangrijk issue van dit moment is de waterhuishouding en het tegengaan van de verdroging van de ondergrond", legt Van Baal uit. "Bestrating is geschikt voor gebruik in slimme afwateringssystemen. Bijvoorbeeld bij een speciale straat waarbij regenwater langs de straatstenen zakt en in de wegfundatie in een holle ruimte wordt geborgen." Omdat het regenwater gereguleerd kan worden afgegeven, blijken kunstmatige waterafvoer zoals kolken, riolering, sloten, vijvers en (eventuele) bergbezinkbassins in de praktijk overbodig. Bij hevige

regenval voorkomen de afwateringsystemen immers overbelasting van de aanwezige watergangen en sloten. Zo krijgen partijen die het vanuit de straat afgevoerde regenwater moeten verwerken, bijvoorbeeld waterschappen, meer lucht.

INNOVATIE OP INNOVATIE

De verhoogde kwaliteitseisen zijn terug te vinden in bestaande en nieuw ontwikkelde producten. Naast de traditioneel Nederlandse vormbak biedt een aantal fabrikanten nu ook strengpers straatbakstenen aan. Hoewel het technisch gezien meer tot de mogelijkheden behoort om deze straatstenen in verschillende kleuren en formaten te produceren, bestaat 95% van het aanbod keramische straatstenen in Nederland nog steeds uit vormbak. Vormbak en strengpers worden overigens in een toenemend aantal verschillende formaten en structuren uitgevoerd. Behalve standaarduitvoeringen als het Waal- en dikformaat en het keiformaat, kunnen opdrachtgevers afwijkende formaten in lengte en breedte en in sommige gevallen zelfs hulpstukken en hoekstenen bestellen. Van Baal: "Actuele innovaties hebben eveneens betrekking op de afwerking van de stenen. Voorbeelden hiervan zijn het aanbod van strengpersklinkers met bezanding, waardoor ze meer passen in het Nederlandse straatbeeld." >

BALANS IN DUURZAAMHEID EN VORMGEVING

Centrale positie voor uitstraling en beleving

De straatbaksteenmarkt heeft zich de laatste jaren in snel tempo ontwikkeld, zowel in volume als in kwalitatief opzicht. De markt legt meer nadruk op esthetische kwaliteiten. Bertus Wiersma, Manager Terca Straatsteen bij Wienerberger: "Straatbakstenen hebben ook een emotionele component. Door hun natuurlijke uitstraling geven straatbakstenen passanten, vaak onbewust, een goed gevoel."

Opdrachtgevers en projectontwikkelaars denken meer in lange termijn en stemmen hun budgetten hierop af. De duurzame en tijdloze klinker past hier goed bij. Behalve aan vormgeving wordt dus steeds meer aandacht besteed aan de kwaliteit van materialen. Dit zie je bijvoorbeeld terug bij de huidige

markt, zoals gepolijste, getrommelde en wasserstrich straatbaksteen. Hierdoor is het mogelijk om met straatbaksteen meer beleving aan een ontwerp toe te voegen."

EEN MEER OPEN HOUDING

De tendens naar meer beleving illustreert volgens Wiersma een andere, interne ontwikkeling waarbij fabrikanten meer open staan voor de behoeften van de markt. "Voorheen waren organisaties in de baksteenindustrie vaak nog naar binnen gekeerd: het eigen product stond centraal. Dat is nu wel anders. De industrie heeft zich in snel tempo aangepast aan de veranderende markt. Tegenwoordig hebben de meeste fabrikanten een transparante organisatie

"Meer aandacht voor kwaliteitsproducten"

renovatie of nieuwbouw van woningen. "Voorheen namen Nederlanders genoegen met een stoeptegel in de tuin en een eenvoudige pan op het dak", aldus Wiersma. "Tegenwoordig worden daken bekleed met keramische pannen en worden terrassen bestraat met mooi gekleurde keramische stenen."

STAAND NAAR LIGGEND

De tendens naar meer beleving en kwaliteit is vanuit de architectenhoek geïnitieerd en werd als eerste verticaal – in bakstenen metselwerk – doorgevoerd. Wiersma: "Doordat straatwerk steeds meer in lijn met de omgeving wordt ontworpen, is deze tendens ook horizontaal doorgezet." Een andere trend is het aanbod van uitgebreidere, meer gevarieerde, kleurenranges. "Dankzij het gebruik van nieuwe kleisoorten is de keuze uit kleuren de laatste jaren sterk toegenomen. Er zijn bovendien meer variaties straatbaksteen op de

die toegankelijk is voor de verschillende partijen die bij belangrijke beslissingen betrokken zijn." Gemeentelijke overheden, architecten, stedenbouwkundigen, ontwikkelaars en aannemers – het aantal doelgroepen is snel toegenomen. Om al deze doelgroepen te kunnen bedienen, hebben fabrikanten de laatste jaren flink in nieuwe productiemethoden en productconcepten geïnvesteerd. ■

Bertus Wiersma: "De markt onderkent steeds meer de belangrijke rol van straatbakstenen op het gebied van beleving."

Alphen aan de Rijn integreert de rivier steeds meer in het ontwerp van de stad.

Steden aan de rivier: de Rijn

De rivier de Rijn vormt de slagader van het Nederlandse waterverkeer en is tevens naamgever van een van de formaten straatbaksteen: het Rijnformaat. In deze serie van Steden aan de Rivier vertellen drie beleidsmakers over de band van 'hun stad' met deze rivier van formaat: Wageningen, Alphen aan de Rijn en Woerden.

[6]

Alphen aan de Rijn herwaardeert de rivier

Decennialang werd de ligging aan de Rijn door de opvolgende gemeentebesturen van Alphen aan de Rijn als een beperking gezien. De stedelijke ontwikkeling leek door de aanwezigheid van de rivier eerder geremd dan bespoedigd. Tegenwoordig is dat totaal anders: Gunnar Daan, coördinerend architect voor de ontwikkeling van de openbare ruimte, meent dat de stad haar ligging aan de Rijn eindelijk op waarde weet te schatten.

Ten tijde van de Romeinse overheersing stond langs de Rijn – die als verdedigingslijn en transportweg diende – op de plaats van Alphen aan de Rijn een Romeins Castellum. Een hardstenen plaat in de walstoep van de nieuw aangelegde Clauskade vertelt het verhaal van de Romeinse geschiedschrijver Tacitus die daar aan land kwam en zich afvroeg in welk barbaars oord hij nu was aangekomen. Dit 'oord' was een plaats die in de loop der eeuwen de rivier steeds meer als een barrière ging beschouwen in plaats van de rivier als pluspunt te zien. Het gevolg: Alphen aan de Rijn keerde haar rug naar de rivier toe. Daan: "De moeilijke afwikkeling van verkeersstromen via de Alphense brug tussen de Hoge en de Lage Zijde aan weerszijden van de rivier, verbeeldde symbolisch dit gevoel voor de inwoners van de stad."

Met het in 1995 opgestelde masterplan kwam hier verandering in en werd de Rijn betrokken bij alle stedelijke inrichtingsplannen. Door de aanleg van een nieuw, naar de rivier hellend plein aan de Hoge Zijde, werd een eerste stap gezet. Een trappenpartij op het Rijnplein geeft het idee van een Romeins amfitheater. Bezoekers kunnen hier bijvoorbeeld genieten van straatvariëte of op de trappen rusten. Het Rijnplein gaat over in de Clauskade waar de interactie met de rivier een extra dimensie heeft gekregen doordat mensen vanaf de walstoep, een verlaagd trapje naar het waterniveau, hun hand in het water kunnen steken. Dit past in het beleid om de kades uit te breiden en de toegankelijkheid van de Rijn te verbeteren.

De Hoge Zijde vormt van oudsher de kern van de stad en heeft daardoor een historisch karakter. De bestrating moet dienen als bindmiddel voor bebouwing, openbare ruimte en rivier. "De bebouwing in de binnenstad is erg divers en dit vraagt om een neutraal ogend, gezamenlijk grondvlak. Het plaveisel moet in zo'n geval functioneel zijn en geen uitgesproken identiteit hebben. Door te kiezen voor een basic klinker, afgewisseld met hardstenen elementen, is dit neutrale effect in de binnenstad optimaal bereikt."

Nu de herinrichting van de Hoge Zijde haar voltooiing nadert, wordt ook de Lage Zijde aangepakt. Er bestaan plannen om aan die zijde een jachthaven en kaden met een boulevardkarakter aan te leggen. De toekomst zal leren of Alphen aan de Rijn haar gezicht al zover naar de rivier heeft gewend dat het daar klaar voor is. >

Rivier een verre glinstering voor Wageningen

Kennisstad Wageningen ligt niet direct aan de Rijn, maar heeft nog de uiterwaarden van de rivier te overbruggen. Desondanks ontleent de stad haar bestaansrecht aan de rivier. In de openbare ruimte van Wageningen speelt de rivier dan ook een belangrijke rol. Bert Breedveld, coördinator plannen van de afdeling Stadsontwikkeling, stelt: “Voor de bestrating van de binnenstad gebruiken we een product dat een relatie heeft met Wageningen als plaats aan de rivier.”

In vroegere tijden werd de naam Wageningen geassocieerd met haar ligging: ter hoogte van Wageningen was een doorwaadbare plaats in de Rijn. De Rijn liep in eerste instantie langs de stadswallen, maar vanaf de Elizabethvloed in 1421 verlegde de Rijn zijn bedding naar het zuiden en ontstonden de kleirijke uiterwaarden. Tot in de 19e eeuw stond de stad bekend om kleinschalige nijverheid, zoals tabaksteelt op de Eng en steenfabrieken in de uiterwaarden, totdat in 1876 de Rijkslandbouwhogeschool in Wageningen haar deuren opende. Vanaf toen ontwikkelde Wageningen zich tot de kennisstad die het op de dag van vandaag is.

De verschillende landschapstypen in de omgeving van Wageningen – uiterwaarden, stuwwallen en binnenvelden met moerassen en veengebieden – vormden de reden voor de vestiging van de Hogeschool. In de jaren zestig werden plannen om de uiterwaarden vol te bouwen met woningen onder invloed van protestacties afgeblazen. Hierdoor is er nooit een rechtstreekse verbinding tussen de stad en de rivier ontstaan. Tegenwoordig vormen de uiterwaarden een ecologische hoofdstructuur en dat maakt volgens Breedveld de kans zeer klein dat in de toekomst de Rijn en de stad alsnog naar elkaar toe getrokken worden.

In het Masterplan voor de openbare ruimte wordt echter wel de band met het water als leidraad gebruikt. Voor de bestrating van de binnenstad is gebakken materiaal uit Nederlandse uiterwaarden gebruikt. “Voor de inrichting zijn kleuren gezocht die aansluiten op de bebouwing van voornamelijk donkerbruin-grijze bakstenen en de omgeving met haar rivieren. Dit resulteert bijna automatisch in een voorkeur voor een kleiproduct als straatbaksteen.” Door de keuze voor een eigentijdse inrichting zonder uitersten meent Breedveld dat er een eenduidige en rustige sfeer in de binnenstad is gecreëerd die geen controversen oproept. “We hebben getracht om uitersten – niet modern noch klassiek – te vermijden, waardoor de inrichting geen controversen oproept.”

Plannen voor de toekomst op het gebied van infrastructuur, woningbouw en kennismanagement zijn er daarnaast nog volop. De verbondenheid met de rivier krijgt nog een kleine impuls doordat een klein deel van de uiterwaarden ontsloten zal worden voor recreatie. Toch zullen de bewoners van Wageningen ook in de toekomst de Grebbendijk moeten blijven beklimmen, willen ze een glimp van het rivierwater kunnen opvangen. ➤

Woerden vecht voor eigen identiteit

Gelegen onder de rook van Utrecht heeft Woerden te maken met een verstedelijgingsdruk vanuit de domstad. Maar Woerden doet er zoveel mogelijk aan de eigen identiteit te behouden. Deze identiteit wordt mede bepaald door de ligging langs de Rijn. De rivier is dan ook een belangrijk oriëntatiepunt bij nieuwbouwplannen.

Woerden ligt op de grens van twee landschappen: een rivierengebied en een veengebied. Op een natuurlijke hoogte tussen deze twee gebieden, een woerd, stichtten de Romeinen een grensfort. Op de plaats van dit grensfort bevindt zich nu het oude centrum van de stad rondom de Hogewoerd en het Kerkplein. De ligging aan de Oude Rijn is zeer belangrijk geweest voor de ontwikkeling van de stad Woerden. Door bedijking vanaf de 11e eeuw kon de stad zich aan beide zijden van de rivier ontwikkelen. Woerden is een zogenoemde dubbelzijdige dijkstad. Hieromheen werden steeds weer versterkingen aangelegd waardoor Woerden uit kon groeien tot de stad die het nu is.

Bij nieuwbouwplannen op inbreidingslocaties langs de Oude Rijn is de rivier een belangrijk element in de stedenbouwkundige plannen. In het project Hoge Rijndijk – ooit bood de locatie plaats aan een steenfabriek – worden op een voormalig bedrijventerrein nieuwe woningen gerealiseerd. De huizen en woonblokken oriënteren zich op de Oude Rijn: de straten staan dwars op de rivier waardoor zichtlijnen en structuren versterkt worden. Aan de zijde van de rivier komen gestapelde wooneenheden in de vorm van pakhuizen te staan waarmee gerefereerd wordt aan de vroegere handelsfuncties van de rivier. In de Gouden Eeuw kon de stad floreren door de grote handelsbedrijvigheid op de Oude Rijn. Daarnaast wordt in de plannen aan de zuidzijde rekening gehouden met de profilering van een eeuwenoud jaagpad.

Woerden maakt op diverse plaatsen in de stad gebruik van straatbaksteen als bestratingsmateriaal. Uit historisch oogpunt is dit een logische keuze. Al in de 17e eeuw werden de kleigronden langs de Oude Rijn bij Woerden afgegraven voor de productie van (straat)bakstenen. Rond de Grote of St. Petruskerk in het hart van de stad bevinden zich nog steeds van deze originele Rijnlandse straatbakstenen. De straatbakstenen die hun plaats in de bestrating vinden bij recente projecten, zoals Hoge Rijndijk en Waterrijk, zijn weliswaar lang zo oud niet, maar het materiaal refereert nog altijd aan de waterweg die zo'n belangrijke functie in de ontstaansgeschiedenis van Woerden heeft gehad. ■

LITERATUUR

Uitgelezen

Door Michiel Nieuwenhuys

Deze keer staat het ontwerp van de openbare ruimte centraal. Vanuit verschillende standpunten worden ontwerprichtingen besproken die worden toegepast in Nederland. Daarnaast aandacht voor Dokhaven in Rotterdam: een voorbeeldproject op het gebied van water en de openbare ruimte.

Het ontwerp van de openbare ruimte

STANDAARDWERK

Deze uitgave behoort tot de standaardwerken in de stedenbouw. Het is het 2e deel in een reeks over de Kern van de Stedenbouw. Het heeft een heldere, systematische indeling met een historische inleiding, een uitleg over de systemen en fysieke inrichting, voorbeeldprojecten en een romps met een typologische analyse van de openbare ruimte. Het is rijk geïllustreerd met o.m. tekeningen van plattegronden en straatprofielen wat de eenheid ten goede komt.

HISTORISCH KADER

De ontwikkeling van de openbare ruimte in de geschiedenis wordt vooral stedelijk benaderd met uitstapjes over de wereld. Zowel het ruimtelijk beslag, de functieverandering en de beeldontwikkeling komen aan bod. Na lange periodes van organische groei zorgt de onstuitbare opmars van het verkeer voor een technocratische vaart met problemen van schaalvergroting en onverenigbaarheid van functies. De ‘verwevenheid’ als basis voor een ideale openbare ruimte gaat dan verloren. Een herbezinning op de openbare ruimte wordt tegen het eind van de 20e eeuw noodzakelijk, waar het boek de bouwstenen voor wil aandragen.

SYSTEMEN EN FYSIEKE INRICHTING

Als systemen van de openbare ruimte worden de programmatistische kernbegrippen gedefinieerd: groen, water, verkeer en ondergrondse infrastructuur (leidingen en kabels). Hiermee worden zowel de locatiegebonden eigenschappen als de functionele eisen vastgelegd als lagen voor het ontwerp. De inrichting en materialisering nemen een bescheiden plaats in met een meer schematische beschrijving van het profiel van het grondvlak, de verharding, de beplanting, het

meubilair en architectonische objecten, waarbij vreemd genoeg kunstwerken onbesproken blijven. Dominant in Nederland zijn de financiële kaders die door gemeentelijke overheden worden bepaald voor vier inrichtingsniveaus, van standaard tot exclusief. De typisch Hollandse stoeptegels is standaard, gebakken klinkers vallen onder niveau 3 select.

TYOLOGIE VOOR EEN LEESBARE TAAL VAN DE STAD

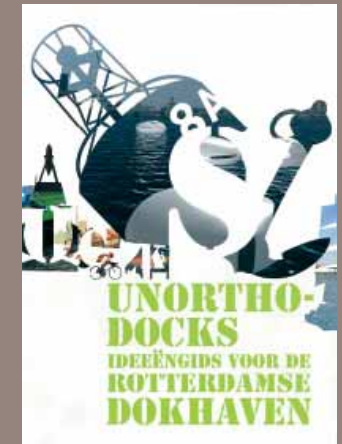
Door typologie ontstaat een ordening in de soorten openbare ruimte bij de beschrijving van voorbeelden, maar ze dient ook als hulpmiddel in het ontwerpproces. Dit proces start niet bij een nulpunt en heeft een ‘taal van de stad’ als uitgangspunt. De auteurs zijn zich echter bewust van de betrekkelijkheid door het definiëren van het essentiële onderscheid tussen de types als hachelijk te zien. Heldere criteria en regels ontbreken en kunnen ook door deze studie niet worden geformuleerd. Er worden wel grondslagen blootgelegd, maar er kan eindeloos gevarieerd, gecombineerd en vernieuwd worden. Als typen worden genoemd: plein en plaats, straat, laan, avenue en boulevard, passage, mall, gracht, singel, dijk, park, veld en stedelijke snelweg.

VOORBEELDPROJECTEN

Bij de voorbeeldprojecten is telkens sprake van een integrale ontwerpogave en de selectie is gemaakt door alle stadia heen waarin de Nederlandse stedenbouw zich ontwikkelt: van herinrichting van een historische stadskern, renovatie van 19e eeuwse wijken, naoorlogse woonwijken en transformatie van bedrijfs- en havengebieden tot de opgave voor een nieuwe stad. Aan de keuze voor alleen locaties in de Randstad (Den Haag, Rotterdam, Amsterdam en Utrecht) worden

Het ontwerp van de openbare ruimte
Han Meyer, Frank Josselin de Jong,
Maarten Jan Hoekstra e.a.
Uitgeverij SUN, Amsterdam 2006
ISBN 90 58751643

Unorthodox
Ideeëngids voor de Rotterdamse Dokhaven
Onder redactie van Maaïke Schraevande
Uitgeverij 010, Rotterdam 2006
ISBN 90-6450-603-5

Unorthodox

SPECTACULAIR PAMFLET

“Unorthodox” heeft de vorm van een klein, handzaam boekje dat als stripverhaal oogt. Het boekje staat barstensvol illustraties en bevat nauwelijks tekst. Als er al gelezen moet worden, dan betreffen het koeienletters of rondgestrooide tekstblokjes die bijna als bladvulling dienen. Het boekje is samengesteld naar aanleiding van de prijsvraag voor de tijdelijke inrichting (tot 2020) van het Dokhaven gebied (oude RDM terrein) in Rotterdam.

“Zoek naar innovatieve tijdelijke en/of flexibele gebruiksmogelijkheden op land en water” – en ogenschijnlijk niet gehinderd door de regels van het ontwerp van de openbare ruimte – hebben de vele inzenders zich met verve van die taak gekwet. Dit heeft een stortvloed van sterk tot de verbeelding sprekende ideeën opgeleverd waarvan het realiteitsgehalte niet hoog op de prioriteitenlijst staat.

“De jury heeft de plannen vooral beoordeeld op de manier waarop het water van de dokhaven wordt gebruikt, op de ruimtelijke samenhang tussen de verschillende onderdelen, op de cultuurhistorische aspecten en op de strategieën waarin op een slimme manier begrippen als tijdelijkheid en flexibiliteit zijn verwerkt.”
Vergeefs zoek je naar de motivatie van de jury voor de winnende projecten, maar dat mag de pret niet drukken. Blader en geniet!

Stadshart van Sneek: afwisseling in kleuren straatbaksteen en verbanden.

Veel Nederlanders kennen Sneek van de Sneekweek of de Elfstedentocht. Maar wat maar weinigen weten, is dat het tevens de zevende winkelstad van Nederland is. Het gemeentebestuur van Sneek is van mening dat de sterke karaktereigenschappen van hun stad extra prominent geprofileerd mogen worden in de openbare ruimte. Bij de recente herinrichting van de binnenstad is de openbare ruimte dan ook dienstbaar gemaakt aan het winkelend publiek. Maar, zo benadrukken wethouder openbare ruimte Hans van den Broek en hoofd van de afdeling Ontwerp en realisatie Wim Luiks, zonder afbreuk te doen aan het historische karakter van deze Friese stad.

“Het onderscheidend vermogen van Sneek wordt groter”

De hartvormige binnenstad van Sneek wordt omsloten door een eeuwenoude grachtengordel. Het kernwinkelgebied vervult een regiofunctie, maar door de veroudering en vervuiling van het straatbeeld verloor het gebied haar economische aantrekkingskracht. Om het tij te keren besloot de gemeente tot de herinrichting van de ruimte binnen de grachtengordel.

Het winkelgemak staat in de binnenstad voorop: de stoep is op hetzelfde niveau aangelegd als de rijloper, obstakels zijn zoveel mogelijk vermeden en parkeerplaatsen – zogenoemde transferpunten – liggen voornamelijk buiten de grachtengordel. “De auto is hooguit te gast. Veel winkeliers wilden aanvankelijk meer parkeerplaatsen bij de winkels, maar nu zijn ook zij ervan overtuigd dat een autoluwe binnenstad een kwaliteitselement is dat ook op zichzelf afstraalt”, aldus Luiks.

De talloze monumentale panden in het centrum bepalen in sterke mate de beleving van de openbare ruimte door de bezoeker. Deze historische toon is ook terug te vinden in de inrichting ervan, maar tegelijkertijd bevat de binnenstad ook enkele moderne – haast controversiële – inrichtingselementen, aldus Van den Broek. “De keuze voor straatbaksteen als bestratingmateriaal is ingegeven uit historisch besef. Het is echter in samenspraak met de burgers en betrokken winkeliers geweest dat – na de aanleg van een proefvak met vijf soorten straatbaksteen – de uiteindelijke keuze voor de roodgetinte klinker is gemaakt. De klinkervloer vormt een rustige tegenhanger voor de soms uitbundig vormgegeven panden en winkeltjes.” Hoewel de rode straatbakstenen de basis vormen voor de bestrating, hebben diverse ruimten wel hun eigen accent gekregen. Zo heeft het Oud Kerkhof een diagonale, natuurstenen belijning over het plein lopen waardoor de Martinikerk extra geaccentueerd wordt en op het Schaapmarktplein liggen nog de originele straatbakstenen in een historisch blokpatroon. ➤

Straatbaksteen in combinatie met water en groen: een natuurlijke beleving.

Binnenstad Sneek combineert historisch karakter met eigentijdse winkelfuncties

CONTROVERSIEEL

Daar waar de betrokken partijen eensgezind waren over de uitvoering van de bestrating, leverde het straatmeubilair echter enkele gefronste wenkbrauwen op. Deze origineel Sneeker inrichtingselementen – gemaakt door een Sneeker kunstenaar onder begeleiding van de gemeentelijke dienst openbare werken en uitgevoerd door een Sneeker bedrijf – zijn vervaardigd in roest-vast-staal. Ze

Openbare ruimte is zoveel mogelijk ingericht op voetganger

vormen door hun moderne uitstraling een scherp contrast in het straatbeeld. Van den Broek: “Het elektriciteitsbedrijf wilde in eerste instantie traditionele verlichting plaatsen en schrok zich dan ook een hoedje toen ze onze keuze zagen. In de ogen van de gemeente maken elementen zoals het straatmeubilair

echter het onderscheidend vermogen van een gebied. Deze keuze was dan wellicht wat controversieel, maar geeft aan de Sneeker binnenstad een geheel eigen karakter. Inmiddels heeft dat ook al veel complimenten opgeleverd.”

Onder het motto Voortvarend Sneek zijn er de afgelopen jaren dus veel inspanningen gepleegd om de binnenstad op te waarderen. Maar Luiks en Van den Broek hebben nog plannen genoeg om nog enkele jaren vooruit te kunnen. “Nu de rondweg om Sneek gerealiseerd is, is de functie van de Prins Hendrikkade als belangrijke doorvoerweg afgenomen. Deze weg langs de stadsgracht gaat meer bij de binnenstad betrokken worden en krijgt het allure van een promenade. Het asphalt zal daar daarom moeten wijken voor straatbaksteen. Het aantal transferpunten buiten de stad wordt uitgebreid en de toegankelijkheid van de binnenstad voor de auto wordt teruggebracht. Helemaal autovrij zal het centrum nooit worden, maar de automobilist wordt door veel eenrichtingswegen erin gestuurd een voorbestemde route te volgen. Maar wel vanuit de gedachte ‘vleien en niet dwingen’. De winkelende bezoeker is tenslotte te gast in onze stad en moet zich welkom blijven voelen”, aldus Luiks en Van den Broek. ■

DE BESTE ARGUMENTEN STAAN NU OOK ONLINE

www.straatbaksteen.nl biedt professionals en consumenten alle mogelijke informatie over het gebruik van straatbaksteen. Van producteigenschappen tot de voordelen, van toepassingsmogelijkheden tot praktische adviezen – de nieuwe website geldt als bron van informatie én inspiratie voor professionals werkzaam in de openbare ruimte. Bovendien kunt u online alle nummers van Contour teruglezen.

W W W . S T R A A T B A K S T E E N . N L